

УДК 81'253:81'37=83=20=30

СТРУКТУРНІ Й СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКО- ТА АНГЛОМОВНИХ РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

*Левітін Т. Л., викл.**Кременчуцький державний політехнічний університет імені Михайла Остроградського**Адреса: 39614, м. Кременчук, вул. Першотравнева, 20**E-mail: timur717@list.ru*

Рассматривается проблема отображения реалий при переводе сквозь призму их структуры и семантики. Рассматриваются немецко- и англоязычные реалии на материале классических произведений английской и немецкой художественной литературы и их украинских переводов, анализируются способы отображения реалий с точки зрения языка оригинала, структурных и семантических особенностей, а также сравниваются результаты, полученные относительно английского и немецкого языков с целью выявления закономерностей, которые влияют на процесс отображения реалий.

Ключевые слова: реалия, перевод, структура, семантика, отображение.

The problem of translational realia interpretation from the point of view of the structure and semantics is investigated. German and English realia are considered on the basis of English and German fiction classic and their Ukrainian translations. The ways of realia interpretation are analysed in respect to the original language, structural and semantic specifications. And the results considering English and German are contrasted in order to find out norms which regulate the process of realia interpretation.

Key words: realia, translation, structure, semantics, interpretation.

Вступ. Як правило, переклад реалій становить труднощі для перекладача, тому що повних еквівалентів на орфографічному, тим більше, на фонологічному рівні у таких випадках майже не буває, оскільки звуки того самого класу, навіть у близькоспоріднених мовах, часом досить різняться між собою.

Аналіз попередніх досліджень. Реалії належать до мовних одиниць із національно-культурною інформацією, яка притаманна лише одній конкретній мові, позначають поняття, чужі для інших культур і завжди створюють особливі труднощі при перекладі через необхідність їх тлумачення. З іншого боку це викликає цікавість до цієї проблеми. Реалії відіграють дуже важливу роль у пізнанні іншої культури, бо предмети, які вони позначають, є знаннями про іншомовну культуру, особливості життя певних народів чи країни (такі як природні умови, географічне положення, хід історичного розвитку, характер соціального устрою, тенденція суспільної думки, науки мистецтва) та неодмінно знаходять відображення їхньої мови. Кожного разу елементи таких знань або відомостей унікальні й різноманітні, але мають притаманні тільки їм подібності та розбіжності, характерні для цієї культури і несуть у собі національно-культурний код певної спільноти. У значенні таких слів може бути виділена особлива частина, що відображає зв'язок мови й культури, а також найповніше втілює в собі суттєві відомості про специфіку країни, її національну культуру, менталітет народу, національні особливості вербальної та невербальної поведінки, а також охоплює всі рівні культури певного соціуму чи культурно-етнічної спільноти.

Слід зазначити, що такі мовні одиниці досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Такі

вчені, як С. Влахов і С. Флорін [1], звернули увагу на ці „неперекладні елементи» у своїй книзі „Непереводимое в переводе». Автори подали повну характеристику, класифікацію і способи перекладу реалій. У працях А. В. Федорова [2] та Р. П. Зорівчак [3] також представлена інформація про культурно-марковані слова. Питання про реалії, що є складовою частиною художнього твору, викликає особливий інтерес, оскільки дотепер такі елементи розглядалися як лінгвістичні одиниці художнього тексту без урахування їх ролі. Тому дослідження різних способів перекладу слів-реалій з точки зору їхнього функціонування у художніх творах, а також відображення етнокультурного фону країни, іманентного їм, являє собою основну проблему для дослідження.

Мета роботи. Встановлення особливостей перекладу англо- й німецькомовних реалій українською мовою, відшукування зв'язку між семантикою й структурою реалій та їх роллю у створенні національної забарвленості твору в мовах оригіналу й перекладу.

Для досягнення мети роботи необхідно вирішити такі завдання:

- уточнитися з поняттям „реалія» у сучасній лінгвістиці;
- проаналізувати способи перекладу реалій;
- виявити особливості відтворення англо- й німецькомовних реалій українською мовою, що притаманні тому чи іншому їх типу, з семантичного погляду та з точки зору структури мови оригіналу й лексичних засобів мови перекладу (на матеріалі творів Дж. Д. Селінджера „Над прірвою у житті» а також Е. М. Ремарка „На Західному фронті без змін» та їх українських перекладів);

– з'ясувати роль реалій у створенні культурного фону художнього твору.

Матеріал і результати дослідження. Під час зіставлення двох мов національно-культурні відмінності спостерігаються практично на всіх рівнях, але особливо яскраво – на лексичному й фразеологічному. Що самобутніші мови, які порівнюються, то менше в них спільностей і більше вони різняться в цілому та за елементами. Семантика реалій базується на особливостях зв'язку мови з мисленням певної етнокультури. Реалії належать до безеквівалентної лексики, яку утворюють слова чи словосполучення, які не мають ні повних, ні часткових відповідників у словнику іншої мови.

Всю безеквівалентну лексику можна умовно розподілити на дві групи:

1) власні імена (особові імена, географічні назви, назви установ, організацій, газет тощо): нім. *Leer* – Леер, *Stanislaus Katczynsky* – Станіслаус Качинський, англ. *Thurmer* – Термер, *Jaguar* – Ягуар;

2) слова-реалії – словникові одиниці, які означають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практиці іншомовного соціального колективу: англ. *get in a half nelson* – зробити напівнельсон, *those fitty looking Tattersal vests* – фартова жилеточка, нім. *Großen Böhnen mit Speck* – боби із шкварками, *im Loch auf Horchposten* – в секреті. В цю групу входять слова, які називають різного роду предмети побуту, матеріальної та духовної культури, властивої тільки певному народові [2].

Отже, за дефініцією Р. П. Зорівчак, реалії – це монологічні і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких уміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача [3]. Згідно з цією ж концепцією до реалій можна зарахувати не тільки слова й словосполучення на рівні мовлення, а й фразеологізми, що за семантикою є історичними, побутовими чи етнографічними реаліями. Окремі дослідники (К. А. Шахова і А. Г. Баканов [4]) зараховують до реалій топоніми й антропоніми. На наш погляд, вони мають рацію, бо такі слова сприяють створенню національного колориту, в них чути відгомін історії.

Найчастіше дослідники вдаються до предметної, зовнішньої, позамовної класифікації реалій, і найповнішим, найгрунтовнішим провели її С. Влахов і С. Флорін [1].

З історико-семантичного погляду виокремлюються:

1) власне реалії (при існуючих референтах): нім. *der Furier* – каптенармус, *die Somme* – Сомма, англ. *Broadway* – Бродвей, *Brown Betty* – „руда Бетті» – листковий пудинг із сухарів із яблуками;

2) історичні реалії – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втратили життєздатність: нім. *Schlachtbank* – „різниця», *Totenzimmer* – вмиральня, *Sterbezimmer* – покійницька, *Totenhalle* – трунарня, англ. *The Revolutionary War* – Війна за незалежність, *Vogue* – „Вог» (журнал для жінок), *Benedict Arnold* – Бенедікт Арнольд (американський генерал часів війни

за незалежність, який перейшов на бік англійців). Реалії вміщують фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит.

Із точки зору структури реалії розподіляються на:

1) реалії-одночлени: нім. *Luisenhospital* – лікарня святої Луїзи, *Schlachtbank* – „різниця», англ. *Princeton* – коледж у Принстоні, *Quaker* – квакер (Квакери – релігійна секта в Америці);

2) реалії-полічлени: нім. *Nun mach deinen Bouillonkeller schon auf, Heinrich!* – Генріху, відчиняй-но свою корчму!; *Er liegt in St. Joseph* – Лежить у Сент-Жозефському лазареті.; *großen Bohnen mit Speck* – боби із шкварками; *Er verdammt die Zubereitung ohne Bohnenkraut.* – Він обурюється, що тут їх готують без зілля, англ. *Pencey Prep* – Пенсі (закрита школа інтернат для хлопців); *Brin Mawr College and Shipley* – Брін Мор, Шіплі – жіночі коледжі в штаті Пенсільванія;

3) реалії-фразеологізми: англ. *to reach the woolsack*, нім. *Donnerwetter, das nennt man Schwein haben!* – Сто чортів, оце-то пощастило! [1].

Реалії не залежать від уподобань мовного колективу, а виникають внаслідок специфічних географічних умов, а також особливостей мислення та культури нації. Таким чином, у випадку реалій доцільніше вести мову не про переклад у прямому розумінні (віднайдений еквівалент), а про відтворення, тобто віднайдений лексеми, близької за значенням до лексеми мови-джерела, – трансляційне перейменування.

Отже, стосовно реалій виділяються такі способи трансляційного перейменування:

1) транскрипція – передача слів мови-джерела через запис їх звучання графемами мови перекладу: нім. *die Somme* – Сомма (шляхом транскрипції зазвичай перекладають власні імена та назви через відсутність необхідності їх тлумачення), *der Streikbrecher*, англ. *a flute, Saxon Hall* – Сексон-Хол; *Selma Thurner* – Сельма Тернер (у контексті слів української мови транскрибоване слово-реалія виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотації небуденності, оригінальності, що сприяє перенесенню читача в атмосферу чужої мови, а не перекладу з однієї мови на іншу);

2) гіперонімічний переклад – видове поняття мови-джерела передається родовим поняттям мови перекладу: нім. *der Landjäger* – жандарм (у даному випадку при перекладі заміна поняття оригіналу іншим, вужчим за своєю семантикою, сприяє кращому розумінню читачем обставин, які складаються у творі та в які потрапляють герої. В українській мові не існує поняття навіть схожого на описане в оригіналі, тому слово *жандарм*, яке вже давно зрозуміле українцям сприятиме кращому розумінню думки автора), англ. *some Indian in Yellowstone Park* – індіанець племені Навахо у Єллоустонському Парку (у вказаному прикладі застосовується такий спосіб перекладу реалій, як гіперонімічне перейменування саме з метою конкретизації значення тих відомостей, які не відомі читачу, але мають неабияке значення для героїв твору та правильного сприйняття

ходу їх думок), *Navajo blanket* – індіанська ковдра (у перекладознавчій практиці досить поширеним методом є переклад реалій, пов'язаний із основоположними поняттями лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визнанням ізоморфізму частини і цілого, генералізацією);

3) описова перифраза – описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називається не прямо, а описово, через характерні їй риси: нім. *Totenhalle* – *трупарня*, *Sterbezimmer* – *покійницька* (тут доречно використати спосіб описової перифрази з метою розуміння сприймачем твору значення описаних понять та слів через те, що вони сприяють зануренню читача у глибину подій і вплітаються у тканину художнього твору. Транскрипцію/транслітерацію у цьому випадку не можна застосовувати, бо читач мало що зможе зрозуміти з транскрибованого слова, такого наприклад, як *штербеціммер*), англ. *Central Park South* – *Південні ворота* (у наведеному випадку спосіб транскрипції був би недоречним через те, що читачу транскрибована назва є малозрозумілою, а за допомогою описового перекладу читачу все стає зрозумілим і він легко може уявити собі місце, де відбувається дія, а також всі обставини, які цьому сприяють), *Princeton* – *коледж у Принстоні* (для українського читача затранскрибована назва *Принстоні* нічого не скаже, натомість пояснення, надане стосовно коледжу, який там знаходиться сприятиме вірному розумінню сенсу описуваних подій читачем);

4) комбінована реномінація – спосіб максимальної передачі семантики реалій, пов'язаний з лінійним розширенням тексту. При цьому способом найчастіше використовується транскрипція з описовою перифразою (значно рідше – з гіперонімом): англ. *Vogue* – *„Вог»* (*журнал для жінок*), *Quaker* – *квакер* (*Квакери – релігійна секта в Америці*) (у наведених прикладах переклад способом комбінованої реномінації є дуже вдалим, оскільки мало хто з українців має уявлення про існування та діяльність такої *релігійної секти в Америці* як *Квакери*, або про *журнал для жінок Вог*), *Tom Collins's* – *Том Коллінз – прохолодний коктейль із льодом*; *Brown Betty* – *„руда Бетті» – листковий пудинг із сухарів з яблуками* (у даному випадку перекладач застосував спосіб комбінованої реномінації, а саме калькування + описова перифраза, що дало можливість і передати етносоціокультурний компонент та потенціал фонових знань, й одночасно пояснити читачеві значення реалії за допомогою добре відомих назв продуктів харчування, які часто використовуються але не у такій суміші); нім. *der Reichspfennig* – *райхспфенніг* (*монета Німеччини в 1924 – 1949 рр.*);

5) калькування – особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови перекладу. В ході аналізу калькування як способу перекладу, ми дійшли висновку про те, що цей метод відтворює внутрішню форму слова, а разом з нею – структуру образного переносу значень: англ. *Vicks Nose Drops* – *„краплі Вікса від нежумттю», the Lavender Room* – *„Лавандова зала» in this La Salle convertible*

the had – у своєму кабриолеті „ласаль»; (у наведених прикладах калькування виявилось вдалим способом перекладу назв установ, навчальних закладів, фірм та визначних місць; тут має яскравий вияв притаманна калькуванню механістичність); нім. *Eiserne Kreuze* – *залізні хрести*, *das Steckrübensalat* – *салат із брукви*, *der Frontkoller* – *фронтвий бзик*, *das Steckrübenbrot* – *хліб із брукви*, *das Steckrübengemüse* – *вінегрет із брукви*, *die Steckrübenkoteletts* – *котлети із брукви*, *Rübenmarmelade* – *мармелад із пину* (наведені у цьому підпункті приклади показують, що переклад способом калькування був дуже доречним через те, що харчові реалії, перекладені саме так, є зрозумілими українським читачам. Хоч в Україні і не готують таких страв, але такі продукти харчування у практиці іноді використовуються), *Nun aber gab es gerade am letzten Tage bei uns überraschend viel Langrohr und dicke Brocken, englische Artillerie, die ständig auf unsere Stellung trommelte, so daß wir starke Verluste hatten und nur mit achtzig Mann zurückkamen.* – *Але в останній день англійці зненацька сипонули по нашій позиції „скринями» з великих гармат. Вони сипали їх так довго, що ми зазнали великих утрат і з нашої роти вернулося назад тільки вісімдесят душ.* (У цьому прикладі присутні елементи сленгу, які також є у даному випадку реаліями, які дуже яскраво вплітаються у художній твір, надаючи йому більшої динаміки. Спосіб калькування у цьому випадку сприяє перенесенню читача на місце подій і надає яскравій образності описуваним подіям із життя солдат на передовій);

6) міжмовна конотативна транспозиція – заміна реалії мови-джерела одиницею мови перекладу з іншим денотативним але співвідносним конотативним значенням: нім. *der Furier* – *каптенармус* (у даному випадку було доречно використати саме цей спосіб перекладу, бо транскрибоване слово ввело б читача в оману та було б незрозумілим, або справляло враження чужого. Слово *каптенармус* надає читачеві приблизного уявлення про те, чим ця людина займається, що входить до її обов'язків та який вплив вона має на інших. Із цих відомостей читач отримує вірне уявлення про задум автора твору), укр. *Сагайдак* – англ. *quiver*;

7) метод уподібнення – відтворення семантико-стилістичних функцій реалії мови джерела реалією мови-перекладу: *кашомет* – *Gulaschkanone, der Gulaschmarie* – *„кашомет», Siebzehn-und-vier* – *„очко»* (при перекладі цієї реалії доречним є саме спосіб метод уподібнення). Причина, у вказаному випадку, полягає у відсутності в українській практиці такої гри у карти як *сімнадцять та чотири*, натомість є багатьом відома гра *21* (*двадцять один*) або *очко*, в яку грають переважно на гроші. В цьому випадку можна було використати спосіб гіперонімічного перейменування. Але переклад *солдати грали у карти* не передав би тих обставин і того психологічного навантаження на фронті. Солдати зовсім не мають грошей. Більшість була з дуже бідних родин. Це хлопці, які тількино закінчили школу. Щоб хоч якось зняти нервову й фізичну напругу та забути про жахи війни, хлопці грають на

сірники або щось інше. Це підтримує цікавість і тренує розумові здібності, які потім на передовій знадобляться їм для того, щоб вижити. Іноді знаходимо метод уподібнення і в оригінальній англомовній літературі на іноземну, зокрема, українську, тематику, як у повісті „Найстрашніший злочин» англійської письменниці Д. Джерард: «*Besides the national beetroot soup, there were pirohy (a sort of small dumplings) which absolutely swam in butter, and the most artistic sour cream dumplings*»;

8) контекстуальне розтлумачення реалій – цей вид відтворення семантико-стилістичних функцій реалій нерозривно пов'язаний із цілісністю художнього тексту і полягає у роз'ясненні суті реалії у найближчому контексті: англ. *It's the opening night of the Ziegfeld Follies.* [8] – *Сьогодні ввечері прем'єра в Зігфельда (Щорічний музикальний огляд на Бродвеї)* [5] (переклад цієї реалії способом контекстуального розтлумачення дає читачеві змогу дізнатися про те, як проходить прем'єра якого-небудь видатного фільму, де збираються багато знаменитих осіб і куди мріють потрапити школярі), *to grab for the gold ring – схопити „золоте кільце» (Той, хто схопить підвішене т. зв. „золоте кільце», одержує приз)* (використаний у цьому випадку спосіб контекстуального розтлумачення дає яскраве уявлення про те, як виховуються діти в англомовних країнах, та те, що їм із раннього дитинства прищеплюють прагнення бути першими, а також з усіх сил прагнути досягнення своєї мети). Перекладач використовує спосіб контекстуального розтлумачення для пояснення сфери уявлення маленьких дітлахів та той вплив на їх свідомість, який справляє те саме *золоте кільце*, що є стимулом для їх дій або якимось заохоченням для вправності як у грі, так і у подальшому житті – саме тому це *золоте кільце* є символічним;

9) антонімічний переклад – заміна того чи іншого поняття протилежним йому: нім. *Gewerkschafts- und Friedensbewegung* – *Профспілковий та антивоєнний рух.* [1, 3].

Висновки. Розглянувши способи перекладу англо- та німецькомовних реалій крізь призму їх структури та семантики, ми з'ясували, що в українському перекладі твору Е. М. Ремарка „На західному фронті без змін» перекладачки К. Головацької, найбільш поширеним способом трансляційного перейменування реалій є калькування. Це пояснюється тим, що німецькомовні реалії часто складаються з добре відомих усім понять, але у незвичайних їх комбінаціях, тому, коли перед читачем постає таке нове слово, він розуміє його значення. У той час як в українському перекладі твору Джерома Д. Селінджера „Над прірвою у житті», перекладача О. Логвиненко, найпоширенішими способами відтворення реалій є калькування (для реалій-полічленів і власне реалій) та транскрипція (реалій-одночленів та історичних реалій). Причиною цього є той факт, що читач добре обізнаний з умовами життя в англомовних країнах через засоби масової інформації і, стикаючись у тексті з транскрибованими чи дослівно перекладеними поняттями, легко розуміє суть висловлювання.

Отже, як правило, власне реалії знаходяться у постійному вжитку людського суспільства, тому поелементне їх відтворення не введе читача в оману й не спотворить зміст тексту оригіналу. У свою чергу реалії-полічленні складаються, у своїй більшості, з відомих читачу понять, тому механічне їх відтворення частинами за допомогою перекладацьких відповідників не завдасть труднощів читачу. Реалії-одночленні, також як й історичні реалії, характеризуються тим, що їх поняття вже закріпилися в уяві та мовленні людей, тому, коли читач стикається з транскрибованим позначенням знайомого йому поняття, він одразу ж розуміє зміст викладеного.

Таким чином спільною рисою є найпоширеніше застосування при перекладі як англо-, так і німецькомовних реалій способу калькування у більшості випадків. Відмінність складає використання способу транскрипції при перекладі англомовних реалій-одночленів та історичних реалій, в той час як для тих же видів німецькомовних реалій застосовується спосіб калькування.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що досі немає єдиного правила перекладу реалій. Переклад – це справа творча й індивідуальна.

Перспективами подальших пошуків у цьому напрямку вважаємо дослідження реалій-фразеологізмів із погляду відображення національно-специфічних концептів з огляду на їх роль у лінгвістичній картині світу, а також подальше дослідження безеквівалентної лексики взагалі і реалій зокрема з точки зору їх надходження у мову і функціонування як запозичених елементів. Також доцільним вважаємо дослідження проблеми переходу реалій у інші пласти лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. – М.: ЧеРо, 1986. – 350 с.
2. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. – 216 с.
4. Шахова К. А., Баканов А. Г. Заметки о переводе слов-реалий // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. Наук. зб. / Київ. держ. університет, 1979. – Вип. 2. — С. 93—99.
5. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті: Повість / Перекл. з англ. О. Логвиненка. – К.: Котигорошко, 1993. – 192 с.
6. Ремарк Е. М. Твори в 2-х томах. Т. I: На західному фронті без змін; Три товариші / Перекл. з нім. – К.: Дніпро, 1986. – 573 с.
7. Remarque — Im Westen nichts Neues // <http://www.franklang.ru>
8. Селінджер Дж. Над прірвою у житті = The catcher in the rye / J. D. Salinger. – Харків: Ранок-НТ, 1993. – 256 с.

Стаття надійшла до друку 20.06.2007 р.
Рекомендовано до друку к.і. н., доц.
Маслаком В.І.